

Suomen Sotahistoriallisen Seuran esitelmätilaisuus Sotamuseolla 28. lokakuuta 2015

Yrjö Lehtonen

Neuvostoliiton suurhyökkäys arktisella alueella: Petsamon-Kirkkoniemen operaatio lokakuussa 1944

Arvoisat läsnäolijat, on ilo nähdä, että näin runsaslukuinen joukko on saapunut kuuntelemaan illan esitelmää. Tämän illan aiheena on *Neuvostoliiton suurhyökkäys arktisella alueella: Petsamon-Kirkkoniemen operaatio lokakuussa 1944*. Operaatio oli kymmenes ja viimeinen Neuvostoliiton vuoden 1944 strategisista hyökkäyssotatoimista.

Länsimaisessa historian kirjoituksessa Petsamon-Kirkkoniemen operaatio on saanut vain vähäisen huomion. Suomessa mielenkiinto on keskittynyt samaan aikaan käydyn Lapin sodan historiaan. Operaatiota ansiokkaasti tutkinut yhdysvaltalainen *James Gebhardt* toteaaakin, että tämä historian suurin arktisella alueella käyty taistelu sivuutetaan yleensä muutamalla rivillä tai kappaleella. Toisin oli Neuvostoliitossa. Siellä Petsamon-Kirkkoniemen operaatiolla oli keskeinen rooli arktisen alueen sotataitoa käsittelevässä keskustelussa ja tutkimuksessa.

Toinen maailmansota Jäämeren rannikolla

Jäämeren alueen sotatapahtumat toisen maailmansodan aikana voidaan jakaa kahteen kokonaisuuteen. Yhden osan muodostivat Jäämeren saattueisiin

liittyvät merisotatoimet ja toisen muodostavat Norjan, Suomen ja Venäjän Jäämeren rannikolla ja rannikkovesillä käydyt taistelut.

Saksalaisten yritys vallata Murmansk epäonnistui surkeasti heti operaatio Barbarossan alkumetreillä syksyllä 1941. Liittoutuneiden sotaponnistelujen kannalta Jäämeren ja Neuvostoliiton pohjoisten satamien merkitys korostui, kun *Lend-Lease* -materiaalin kuljetukset Neuvostoliittoon alkoivat toden teolla syksyllä 1941. Länsiliittoutuneiden sotilasavusta yhteensä noin neljännes kuljetettiin Neuvostoliittoon Murmanskin ja Arkangelin satamien kautta. Satamat olivat jäättömiä ympäri vuoden.

Saksan sodankäynnin kannalta alueen hallussapito varmisti Kiirunan malmin kuljetukset Narvikin kautta. Kolosjoelta louhittu nikkeli muodosti ajoittain 70 % Saksan sotateollisuuden tarpeesta. Pohjois-Norjan tukikohdista käsin Saksan ilmavoimat ja merivoimat taistelivat Neuvostoliittoon kulkevia laivasaattueita vastaan. Lisäksi Kuolan alueella oli runsaasti luonnonrikkauksia.

Suomelle 71 vuotta sitten päättynyt Petsamon-Kirkkoniemen offensiivi merkitsi käsivarren alueen menetystä. Jäämeren tien suunnassa neuvostojoukot etenivät aina Ivaloon saakka.

Jäämeren rannikko sotatoimialueena

Millainen sitten oli Jäämeren rannikko sotatoimialueena? Suhteellisen harva tieverkko, avoin, rikkonainen ja vaikeakulkuinen tundramaasto sekä haastava ilmasto ovat tänäkin päivänä alueen tyypillisiä piirteitä. Kaiken kaikkiaan alueen sotilaallinen käyttö oli erittäin haastavaa. Esimerkiksi ajoneuvoilla ei ollut asiaa harvan tiestön ulkopuolelle. Syksyllä 1944 niin neuvostojoukot kuin saksalaiset tunsivat alueen erikoisolosuhteet. Osa joukoista oli taistellut Jäämeren rintamalla – maalla, merellä ja ilmassa – jo vuodesta 1941 alkaen.

Pinnanmuodostukseltaan koko Pohjois-Norja oli korkeahkoa tunturimaastoa, jonka keskikorkeus merenpinnasta oli rannikkoalueella 400–600 metriä. Osa huipuista kohosi yli 1000 metrin korkeuteen. Petsamon ja Murmanskin alueen maasto oli alavampaa. Loivan tunturimaaston keskikorkeus oli noin 300 metriä. Syvälle sisämaahan ulottuvat vuonot ja niihin laskevat lukuisat joet lisäsivät alueen vaikeakulkuisuutta. Maanpinta oli puutonta, ohuen sammalpeitteen kattamaa kivikkoa. Alava maasto oli tavallisesti suota.

Syksyllä 1944 harvan tieverkoston muodostivat Jäämeren tie, valtatie 50 Norjassa ja etulinjan joukkojen huoltotiet. Neuvostoliittolaisten tärkein ja ainoa huoltotie rintamalle kulki Murmanskin kautta. Päähyökkäyssuunnassa tieyhteys ei yhdistänyt rintamalinjoja. Hieman kärjistäen voidaan sanoa, että lokakuussa 1944 taisteltiin tiestön hallinnasta.

Rannikon ilmasto oli talvellakin verrattain lauha, eikä lunta ollut yleensä metriä enempää. Jäämeren rannikon ilma oli kuitenkin yleensä raakaa ja voimakkait tuulet sekä myrskyt olivat tavallisia. Vesi- ja varsinkin räntäsateet olivat yleisiä. Meri oli yleensä jäätön koko vuoden aina Murmansiin saakka. Ilmasto muuttui kylmäksi muutaman kymmenen kilometrin päässä sisämaassa. Talven pimeys ja kesän valoisuus olivat myös alueen erikoistekijöitä.

Merisivustan ranta-alueen puolustusjärjestelyihin vaikutti nousu- ja laskuveden vaihtelu. Ruijan alueella vaihtelu oli 2–3 metriä. Laskuvesi paljasti laajoja maa-alueita, joiden katveet olivat vaikeasti hallittavia. Nousuvesi puolestaan mahdollisti liikkumisen ja maihinnousut vaikeakulkuisilla alueilla. Materiaalin purkaminen ja kuormaaminen edellyttivät erikoisrakenteisia laitureita.

Katsaus taistelun osapuoliin

Kuolan alueella taisteli neuvostoliittolainen kenraaliluutnantti Scherbakovin 14. Armeija, joka kuului kenraalieversti Meretskovin komentamaan Karjalan Rintamaan. Sekä Meretskov että Scherbakov olivat talvisodan taisteluiden veteraaneja Karjalankannakselta. Maavoimien joukkojen lisäksi suoraan Karjalan rintaman alaisuudessa oli 7. Ilma-armeija. Syksyllä 1944 7. Ilma-armeijalla oli noin 1000 erityyppistä lentokonetta Kuolan niemimaan 20 lentokentällä. Pohjoiseen laivastoon kuului ainakin 16 hävittäjä-alusta ja useita kymmeniä moottoritorpedoveneitä sekä merijalkaväkeä ja rannikkopuolustusjoukkoja. Lisäksi Pohjoisella laivastolla oli omat lentojoukkonsa.

Ennen suurhyökkäyksen alkua 14. Armeijan henkilövahvuus oli noin 97 000 miestä. Hyökkäystä varten sitä vahvennettiin muilla Karjalan Rintaman ja Neuvostoliiton ylijohdon joukoilla.

Kuten kaikki läsnäolijat varmasti tietävät, kuuluivat Pohjois-Suomessa olleet saksalaisjoukot 20. Vuoristoarmeijaan. Syksyllä 1944 sen komentajana oli kenraalieversti Ferdinand Schörner. Jäämeren rintamalla neuvostojoukkoja vastassa oli saksalainen 19. Vuoristoarmeijakunta, jonka vahvuus oli noin 56 000 miestä. Tarkastelemme joukkojen ryhmitystä hetken päästä tarkemmin.

Jäämeren rintama lokakuun alussa 1944

Tästä kuvasta näette osapuolten ryhmityksen ennen puna-armeijan hyökkäyksen alkua. Pohjoisessa saksalaisten puolustusasema nojasi Jäämeren rannikkoon ja etelässä se ulottui syvälle asumattomaan erämaahan. Samaan aikaan kuin venäläiset viimeistelivät hyökkäysvalmisteluitaan, valmisteli 20. Vuoristoarmeija operaatio *Nordlichtia*, eli vetäytymistä Norjaan. Se oli määrä aloittaa 15. lokakuuta 1944. Vuoristoarmeijan kaksi armeijakuntaa olivat aloittaneet vetäytymisen aikaisemmin syksyllä ja Lapin sota oli käynnissä.

Saksalainen 19. Vuoristoarmeijakunta oli ryhmittynyt puolustukseen seuraavalla tavalla. Etulinjassa Litsa-joella oli kaksi vahvennettua vuoristodivisioonaa ja rannikkolohkolla kaksi divisioonan vahvuista joukkoa. Kolosjoella ja Petsamossa oli kaksi polkupyöräpataljoonaa armeijakunnan reservinä. Vuoristoarmeijakunnan läntisellä sivustalla, Suomen ja Norjan rannikkopuolustuslohkolla (Liinahamari–Kirkkoniemi–Varanginniemi) oli 210. Jalkaväkidivisioonaa. Divisioonaa osallistui toimintaan vasta taisteluiden loppuvaiheessa, kun neuvostojoukot suorittivat maihinnousuja Liinahamariin.

Divisioonaryhmä van der Hoop oli Kalastajasaarenon kannaksella kukkula-asemissa 30 kilometriä leveällä kaistalla. Divisioonaryhmä varmisti Suomen puoleisen rannikko-osuuden aina Liinahamariin ja Petsamovuonolle saakka. Koillisessa sen vastuualue ulottui Titovkanlahden länsirannalle. Rintamasuunta oli pohjoisesta koilliseen ja itään.

Saksalaisten painopistesuunnassa 6. Vuoristodivisioonaa (vahvennettuna yhdellä krenatööriprikaatilla, KrenPr 388) puolusti aluetta, jonka leveys oli 60 kilometriä. Divisioonan vastuualueen etureuna kulki kaarella Titovkan lahden itärannalta yli Litsa-vuonon, jonka jälkeen se kulki etelään Tsapr-järvelle asti.

Erämaasivustalla 2. Vuoristodivisioonan vastuualue ulottui kokonaista 200 kilometriä etelään. Divisioonaa oli saapunut etulinjaan lokakuun alussa. Etelässä lähimmät 36. Vuoristoarmeijakunnan saksalaisjoukot olivat vasta 300 kilometrin päässä. Alun perin sivustaa Lutto-joella varmistanut suomalainen Osasto Pennanen oli aselevon jälkeen vedetty pois suomalaisten yhteyteen. Saksalaisarmeijakunnan avoin oikea sivusta tuli näyttelymään tärkeää roolia 14. Armeijan hyökkäyssuunnitelmassa.

Saksalaisten puolustuksen järjestelyt

Saksalaiset olivat varustaneet kolme puolustuslinjaa. Etulinjassa puolustuksella oli eräitä merkittäviä heikkouksia. Puolustuskeskukset olivat kaukana toisistaan ja niiltä puuttui kokonaan panssarintorjunta. Erityisen harvassa puolustus oli eteläsiivellä, jonne venäläiset olivat sijoittaneet hyökkäyksensä painopisteen. Tukikohtien väli vaihteli 3–4 kilometriin. Tällainen tukikohtajärjestelmä oli muodostettu jo talvella 1942 ja se perustui arvioon välimaaston kulkukelvottomuudesta. Tukikohtien taistelua saksalaiset tukivat tykistöllä ja kranaatinheittimistöllä. Venäläisten suunnitelma oli suorittaa aseman murttaminen nimenomaan näistä vaikeakulkuisista väleistä.

Titovka-joella olevan taaemman puolustuslinjan puolustuskeskukset olivat vielä harvemmassa sekä vain teiden ja kulkukelpoisten urien varressa. Kolmas puolustuslinja Petsamon vuonon ja Petsamojoen tasalla käsitti vain linnnoitetut puolustuskeskukset Petsamossa ja Yläluostarissa. Takimmaisemat olivat Kirkkoniemen ja Salmijärven ja Kolosjoen tasalla. Kaikkiaan tukikohta- ja varmistusrintamanosan syvyys oli 50–100 kilometriä.

Venäläisten hyökkäyssuunnitelma

Karjalan Rintama oli valmistautunut suurhyökkäykseen perusteellisesti. Hyökkäysvalmistelut oli aloitettu sotapelillä jo helmikuussa 1944, kun kenraali Meretskov otti Karjalan Rintaman johtoonsa. Vilkas koulutustoiminta alkoi jo kesäkuussa. Joukkoja valmisteltiin taisteluun tiettömässä maastossa, pieninä itsenäisinä osastoina sekä pimeässä.

Petsamon–Kirkkoniemen operaation toiminta-ajatus oli yksinkertainen ja suoraviivainen: 14. Armeija hyökkäisi päävoimillaan Tshapr-järven ja kukkulan 237.1 välisellä alueella tehtävänänsä lyödä puolustuksessa olevan saksalaisen 2. Vuoristodivisioonan. Sen jälkeen 14. Armeijan tuli vallata rintamahyökkäyk-

sellä Petsamon ja Luostarin alue. Päähyökkäyksen vasemmalla puolella käytettäisiin kahta kevyttä jalkaväkiarmeijakuntaa, joiden tehtävä oli kiertää saksalaisten avoin oikea sivusta ja katkaista tieyhteydet Luostarin ja Petsamon länsipuolella. 14. Armeijan oikealla sivustalla, Tshapr-järveltä itään ja pohjoiseen suunnitelmana oli sitoa 6. Vuoristodivisioonan joukot taisteluun. Kalastajasaarennolla olevien merijalkaväkijoukkojen tehtävä oli hyökätä vuoristoarmeijakunnan sivustaan Kalastajasaarennolta, lyödä rannikkolohkoa puolustava Divisioonaryhmä van der Hoop ja katkaista 6. Vuoristodivisioonan vetäytymistie länteen. Saksalaisten tuhoamisen tuli siis tapahtua kaksipuoleisella saarrostuksella. Merivoimien tehtävä oli eristää taistelualue katkaisemalla saksalaisten meriyhteydet ja toteuttaa edellä mainitut maihinnousut.

Hyökkäyksen onnistumisen edellytyksenä venäläiset pitivät vähintään kolmin-kertaista ylivoimaa. Niinpä 14. Armeijaa vahvennettiin uusilla joukoilla, joista osa oli Syvärin suunnan kesätaisteluiden jäljiltä pahasti vajaavahvuisia. Hyökkäystä varten venäläisillä oli käytettävissä viisi divisioonaa ja kuusi prikaatia saksalaisten etulinjassa olevaa kahta divisioonaa ja kolmea erillistä rykmenttiä vastaan.

Jotta venäläiset saisivat hyökkäykselleen nopeutta, he vahvensivat vaikeista maasto-olosuhteista huolimatta joukkojaan panssarivaunu- ja rynnäkkötykkyksiköillä. Venäläisten tiedustelu oli selvittänyt, että saksalaiset eivät olleet varautuneet panssarintorjuntaan. Venäläisistä poiketen saksalaiset pitivät panssarivaunujen käyttöä mahdottomana.

Neuvostojoukkojen offensiivi alkoi huonossa säässä

Puna-armeijan hyökkäys alkoi 7. lokakuuta 1944 tulivalmistelulla. Etulinjan puolustusasemien lisäksi tulivalmistelu kohdistui tykistön tuliasemiin ja taampana oleviin puolustuskeskuksiin. 2½ tuntia kestäneen tulivalmistelun ai-

kana neuvostoliittolaiset ampuivat noin 100 000 kranaattia, mutta lumisateen ja matalan pilvikaton takia suunniteltu ilmaisku saksalaisten aseisiin jäi tekevä. Päähyökkäys kohdistui 2. Vuoristodivisioonan etulinjassa olevaa rykmenttiä vastaan. Murto onnistui, sillä venäläisten iskuporras tunkeutui helposti läpi tukikohtien välimaastosta jättäen tukikohdat takana tulevien joukkojen tuhottavaksi. Osa saksalaisasemista kukistui kuitenkin vasta ankarien taisteluiden jälkeen. Venäläisten panssarivaunut ja rynnäkkötykit pystyivät osallistumaan läpimurtotaisteluun lähinnä suora-ammunnalla.

Ensimmäisenä päivänä syntyneen murron syvyys oli jo noin kymmenen kilometriä. Kahden päivän taisteluissa kovia tappioita kärsinyt 2. Vuoristodivisioonassa oli vaarassa jäädä osittain saarroksiin ja se sai luvan vetäytyä Luostarin itäpuolelle. Toisena hyökkäyspäivänä 8. lokakuuta 1944 venäläiset mursivat saksalaisten asemat noin 20 km päässä Titovka-joella. Sen jälkeen venäläiset jatkoivat kohti Petsamoja ja kääntyivät osilla voimistaan 6. Vuoristodivisioonan selkään katkaistakseen sen vetäytymistien. Etenemisen myötä alkoi puutteellinen tieverkko toden teolla haitata venäläisten toimintaa. Tykistöjoukot ja huolto ei pystynyt seuraamaan tietömässä maastossa etenevää jalkaväkeä. Toisen hyökkäyspäivän iltaan mennessä venäläiset olivat edenneet tykistönsä kantaman ulkopuolelle ja olivat sen jälkeen riippuvaisia ilmavoimien ja kranaatinheitin tulituesta.

Kriisistä kriisiin – puolustajan vaikeudet kasautuvat

Venäläisten hyökkäyksen edetessä olivat saksalaiset suurissa vaikeuksissa. Venäläiset katkaisivat 10. lokakuuta 1944 tärkeän Jäämeren tien Yläluostarissa. Samaan aikaan pohjoisella sivustalla alkoivat 14. Armeijan ja merivoimien operaatiot rannikolla ja Litsa-joella. Vuoristoarmeijakuntaa uhkasi nyt saarroksiin joutuminen ja väijäämätön tuho.

Venäläisten maihinnousu 9.–10. lokakuuta 1944 välisenä yönä tuli saksalaisille täydellisenä yllätyksenä. Maihinnousu tapahtui klo 01.00, vuorokauden pimeimpänä aikana, miltei läpinäkymättömässä öisessä lumimyrskyssä. Merijalkaväkiprikaatin tehtävänä oli laukaista Kalastajasaarenon kannaksen puolustus saksalaisten selustasta.

Samana aamuna, muutama tunti maihinnousun jälkeen, alkoi myös venäläisen merijalkaväen hyökkäys Kalastajasaarenon kannaksella. Laivasto osallistui tulivalmisteluun koko ajan. Vaikka saksalaiset taistelivat sitkeästi, oli heidän luovuttava asemistaan ja vetäydyttävä 4–5 kilometriä syvemmillä oleviin uusiin aseisiin. Nyt oli koko Jäämeren rintama liikkeessä taaksepäin ja äärimmäisen vakavassa tilanteessa sen tähden, että ainoa vetäytymistie uhkasi katketa hetkenä minä hyvänsä. Yläluostarin alueella venäläisten päävoimia hidastivat enää saksalaisten hajalle lyödyt yksiköt.

Puolustajan kannalta tilanne oli selvitettävissä vain voimakkaalla vastahyökkäyksellä. Kaikki joukot olivat kuitenkin kiinni taistelussa eikä reservejä enää ollut. Niinpä 20. Vuoristoarmeijan komentaja, kenraalileversti Rendulic, päätti irrottaa Kuusamon suunnassa taistelevasta 36. Vuoristoarmeijakunnasta yhden jalkaväkidivisioonan ja siirtää sen 19. Armeijakunnalle vastahyökkäystä varten. 163. Divisioonalla oli kuitenkin yli 400 kilometrin matka uudelle ryhmittämisalueella Salmijärvelle. Divisioonan ensimmäiset osat lähtivät matkalle kohti Salmijärveä vain kuusi tunti käskyn saamisen jälkeen.

Salmijärvelle saapuneen divisioonan 12. lokakuuta 1944 alkanut vastahyökkäys auttoi vakauttamaan tilanteen Luostarin suunnalla. Saksalaisten vastahyökkäys satoi venäläisten päävoimia taisteluun siinä määrin, että venäläisen armeijakunnan hyökkäys kohti Petsamoa viivästyi noin vuorokaudella. Samalla 2. Vuoristodivisioona pystyi ryhmittymään puolustukseen Petsamon ja

Luostarin väliselle alueelle. Luostarin suunnalla saavutetun ajanvoiton turvin Petsamon itäpuolella olevat saksalaisjoukot (noin 15000–18000 miestä) onnistuivat vetäytymään Petsamon vuonon eteläpuolitse ennen saartorenkkaan sulkeutumista.

Kahta päivää myöhemmin saksalaisia uhkasi jälleen uusi kriisi. Venäläinen merijalkaväki suoritti maihinnousun Liinahamariin ja onnistui katkaisemaan saksalaisten perääntymistien. Hyökkääjä ylitti saman päivän aikana myös Petsamon vuonon. Saksalaisilla ei ollut enää yhtään irrallisia voimia vastahyökkäykseen. Vuonon suussa sijaitsevat rannikkotykistöpatterit olivat vahvasti puolustettuja ja ne pystyivät sitomaan venäläisten voimat noin kahden vuorokauden ajaksi.

Venäläisten kärki saavutti Petsamon eteläpuolisen tienhaaran 14. lokakuuta 1944. Samaan aikaan tapahtui seuraava maihinnousu Petsamon vuonon länsirannalla. Saksalaisten patterit tuhottiin ja seuraavana päivänä venäläiset valtasivat Petsamon. Petsamon alueen puolustajien vetäytyminen melkein sulkeutuneesta saartorenkkaasta tapahtui jälleen viime hetkessä ja suurin tappioin.

Kuten edellä mainitsin, Jäämeren tien suunnalla 163. Divisioonan vastahyökkäys oli hidastanut venäläisten etenemistä, mutta tilanne oli yhä kriittinen. Saksalaisten viivytyksasema sijaitsi linjalla Kirkkoniemi-Kolosjoki. Se tuli pitää siihen asti, että vetäytyvät joukot olivat päässeet läpi ja itäisen Finnmarkin alueen evakuointi olisi suoritettu. Lisäksi Parkkinan suunnalla oleva jo louhittu suuri malmierä piti saada talteen. Kaivostoiminta oli jo päättynyt.

Kovia kokenut vuoristoarmeijakunta sai lopullisen vetäytymisluvan 15. lokakuuta 1944 ja aloitti heti vetäytymisen Kirkkoniemen suuntaan. Petsamon–

Kirkkoniemen tiellä vetäytyi 16. ja 17. lokakuuta kahden vuoristodivisioonan, 210. Divisioonan ja kolmen erillisen rykmentin joukkoja. Samaan aikaan Yläluostarin alueella oli taistelussa 2. Vuoristodivisioonan ja 163. Divisioonan joukkoja.

Helpolla ei selvinnyt puna-armeijakaan. Olosuhteiden ja taistelujen myötä sen hyökkäysvoima oli heikentynyt. Huolto oli suurissa vaikeuksissa kuljetusvaikeuksien takia. Tässä vaiheessa monet yksiköt olivat käyttäneet kokonaan elintarvikevarastonsa, polttoaineen ja ampumatarvikkeet. Tieliikenneyhteydet osoittautuivat huoltokuljetusten tarpeen kannalta täysin riittämättömiksi. Lentokuljetukset vallatulle Luostarin lentokentän eivät myöskään riittäneet. Tarve oli aivan liian suuri. Niinpä 14. armeijan komentaja Tsherbakov määräsi keskeyttämään hyökkäyksen kolmeksi vuorokaudeksi. Kumpikin osapuoli käytti taistelutauon joukkojen huoltamiseen, uudelleen ryhmittämiseen ja varastojen täydentämiseen. Selustassaan venäläiset parantelivat kuumeisesti huoltotiestöä. Ponnisteluista huolimatta ammuspula vaivasi tykistöä taisteluiden loppuun asti. Hyökkäyksen oli määrä jatkua aamulla 19. lokakuuta.

Yhdeksän vuorokauden taisteluiden aikana neuvostojoukot olivat murtaneet saksalaisten puolustuslinjan painopistesuunnassaan, edenneet 35–60 kilometriä erittäin vaikeissa olosuhteissa, ylittäneet kolme jokea, tehneet pataljoonan taisteluosaston voimin kaksi maihinnousua ja vallanneet kolme asutuskeskusta. Saksalaisten arvioidut tappiot offensiivin tässä vaiheessa olivat noin 6000 miestä. Vuoristoarmeijakunnan pääjoukko onnistui kuitenkin välttämään venäläisten saarroituksen. Venäläistappioista ei ole tietoa.

Hyökkäyksen toinen vaihe alkaa 18. lokakuuta 1944

Suunnitelmista poiketen neuvostojoukkojen hyökkäys alkoi miltei vuorokauden etuajassa. Rannikolla merijalkaväki jatkoi taktisten maihinnousujen sar-

jaa. Merijalkaväki teki maihinnousun saksalaisten merisivustaan 18. lokakuuta 1944 noin pataljoonan vahvaisin voimin Pazarin alueelle. Seuraavien viiden päivän aikana käydyissä taisteluissa merivoimien ilma-aseen tukemat merijalkaväkijoukot löivät saksalaisten rannikkopuolustuksen Petsamon länsi- ja lounaispuoleisella alueella. Toinen maihinnousu 23. lokakuuta 1944 täydensi lopputuloksen. Saksalaiset osastot tuhottiin ja rintama siirtyi länteen.

Sisämaassa käytiin viivytystaisteluita. Kirkkoniemen suuntaan hyökänneet neuvostojoukot joutuivat taistelemaan sisukkaasti ja taitavasti viivyttäviä 6. Vuoristodivisioonan vuoristojääkäreitä vastaan. Saksalaiset olivat linnoittaneet hallitsevat maastonkohdat. Avoimessa maastossa hyökkäviä venäläisiä hidasti lisäksi se, että panssarivaunujen ja rynnäkkötykkien mahdollisuudet tukea jalkaväen hyökkäystä osoittautuivat jälleen vähäisiksi. Tieltä ei ollut mahdollista poistua. Lisäksi aiemmin mainittu ampumatarvikkeiden puute vaivasi tykistöä.

Samaan aikaan Nikkelin tien ja Jäämeren tien suunnassa jatkui venäläisten voimakas hyökkäys kahden armeijakunnan voimin. Suomalaisten kannalta merkittävää oli, että saksalaisten perusteellisesti tuhoama kaivosalue joutui tässä vaiheessa lopullisesti venäläisten haltuun. Nikkelialueen valtauksen jälkeen venäläiset jatkoivat hyökkäystä Jäämeren tietä etelään.

Taistelun toisessa vaiheessa 14. armeija eteni viiden vuorokauden aikana länteen 30–35 kilometriä. Kokonainen armeijakunta oli Norjan maaperällä, alle 20 kilometrin päässä Kirkkoniemestä, pahoin tuhottu nikkeli-kaivosalue oli vallattu ja vuoristoarmeijakunnan joukot oli pakotettu jatkamaan vetäytymistä kahdessa erillisessä suunnassa. Neuvostojoukkojen hyökkäys idästä, maantieyhteyden katkeaminen ja kulkukelvoton maasto pakottivat 19. Vuoristoarmeijakunnan jakamaan voimansa kahdelle erilliselle suunnalle.

Saman ongelman edessä olivat myös venäläiset. Pohjoisessa Kirkkoniemen suuntaan hyökkäystä päätettiin jatkaa kolmen armeijakunnan voimin. Etelässä, Jäämeren tien suunnassa, oli hyökkäysvalmiina kaksi armeijakuntaa. Hyökkäyksen kolmas ja viimeinen vaihe oli valmis alkamaan.

Kirkkoniemen operaatio

Pian jatkui venäläisten hyökkäys kohti Kirkkoniemeä. Kirkkoniemi oli saksalaisten ainoana jäättömänä kunnan satamana lujasti linnoitettu ja miehitetty. Venäläiset turvautuivat jälleen kaksipuoliseen saarrostuksen. Samalla kun laivasto eristi alueen merellä, suorittivat venäläiset noin divisioonan voimin pitkän saarroituksen kaupungin eteläpuolitse ja merijalkaväki nousi maihin kaupungin pohjoispuolella. Seuraavana päivänä saksalaiset luopuivat kaupungista saarrostuhan takia.

Kirkkoniemen vallattuaan venäläiset jatkoivat etenemistään länteen. Norjalaisen Näätämön kauppalan alueen he valtasivat 26. lokakuuta 1944 ja seurasi sen jälkeen vetäytyviä saksalaisia pienin osastoin aina Seitaan asti. Venäläisten ja saksalaisten joukkojen taistelukosketus katkesi 6. marraskuuta 1944.

Jäämeren tiellä kovat viivytystaistelut kuluttivat molempia osapuolia. Saksalaiset 163. Divisioona ja vuoristojoukot viivyttivät ennalta valmistelluissa, hyvin valituissa asemissa. Puolustaja irtautui asemista yleensä viimeistään silloin, kun rintamahyökkäyksen aikana avoimesta sivustasta koukannut venäläisosasto ilmaantui selustaan. Maastoitse pitkiäkin matkoja koukannut osasto kärsi usein ampumatarvikepulasta eikä kyennyt torjumaan saksalaisten hyökkäystä tien avaamiseksi. Lopulta, 27. lokakuuta 1944 hyökkääjän kärki-osastot saavuttivat Ivalon alueella ja saivat yhteyden sinne edenneisiin suo-

malaisjoukkoihin. Jäämeren tien suunnalla Puna-armeija keskeytti hyökkäyksen 30. lokakuuta 1944.

Taisteluita merellä ja ilmassa

Kirkkoniemen operaation aikana venäläisten meri- ja ilmavoimat olivat vilkkaassa toiminnassa. Esimerkiksi 21. lokakuuta 1944 venäläiset hyökkäsivät noin sadan koneen voimin Kirkkoniemeen upottaen mm. yhden suuren kuljetusaluksen ja tuhoten sataman käyttökelvottomaksi.

26. lokakuuta 1944 suoritti venäläinen laivasto-osasto (neljä hävittäjää) syökyksen Vardön satamaan aiheuttaen tappioita siellä kuormattavana oleville aluksille. Varangin niemimaan ja Kalastajasaarenon välinen merisulku oli niin tehokas, että saksalaiset eivät saaneet taistelujen alettua 7. lokakuuta 1944 yhtään evakuointisaattuetta Kirkkoniemeen tai Liinahamariin, ja niin jäivät molemmat satamat miltei evakuoimatta.

Lähteet:

Gebhardt, James: *The Petsamo-Kirkenes Operation: Soviet Breakthrough and Pursuit in the Arctic*, October 1944, Leavenworth Paper No 17, 1990.

Valtanen, Jaakko: *Jäämerenrannikon sotatoimet toisen maailmansodan aikana*, artikkeli Tiede ja Ase -vuosikirjassa N:o 16, 1958.

Ziemke, Earl, F.: *Saksalaisten sotatoimet pohjolassa 1940–1945*, WSOY, 1963.